

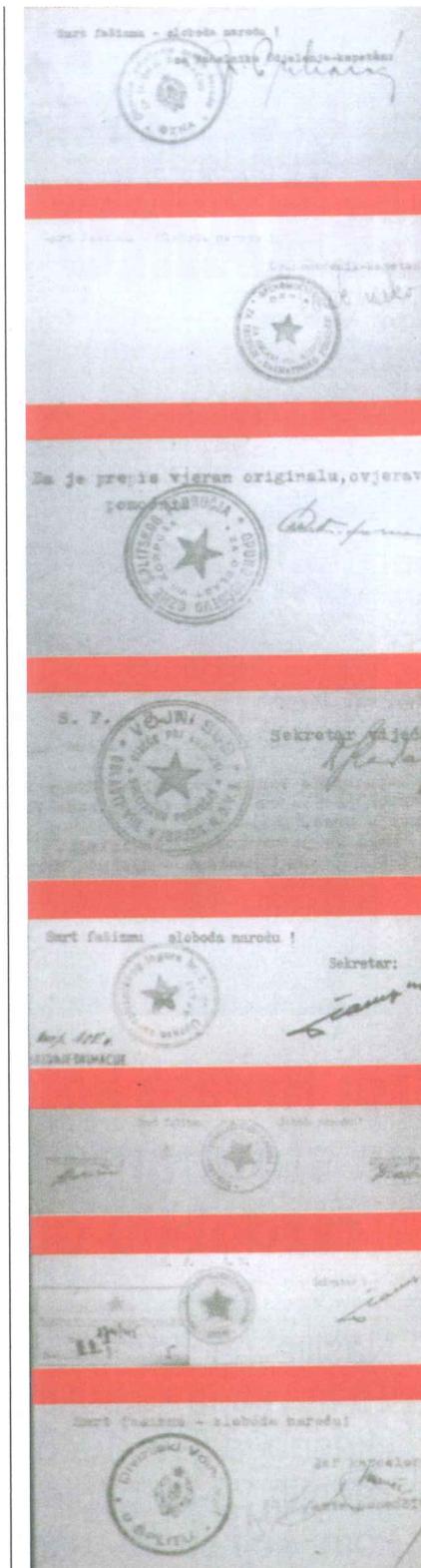
Pišu:
dr. sc. IZIDA PAVIĆ i
mr. sc. BLANKA MATKOVIĆ
članice Hrvatske družbe povjesničara "Dr. Rudolf Horvat" – Zagreb

Kratki pregled represalija komunističkoga (jednopartijskog) režima od 1944. do 1990.

U posljednjim mjesecima Drugoga svjetskog rata i prvim mjesecima porača čitava Europa prolazila je kroz drastične političke promjene te se suočavala s posljedicama proživljenoga sukoba i različitim oblicima mirnodopskoga nasilja. Nasilje na hrvatskim prostorima doseglo je vrhunac između jeseni 1944., kada su postrojbe tadašnje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije ušle okupirale prve hrvatske gradove, i kasnoga ljeta 1945. do kojega su se masovne egzekucije odvijale diljem bivše Jugoslavije. Desetljećima se o ovim zločinima znalo malo ili ništa, a golemi razmjeri tih zločina postali su vidljivi tek zadnjih 20-ak godina. Povijesna znanost komunističkoga razdoblja fokusirala se na žrtve fašizma, a zločini provedeni pod komunističkim predznakom, koji su se u konačnici sveli na istrebljenje Hrvata, nastojali su se skriti ili su bili pravdani borbom protiv ostataka „okupatora i kvislina“. Živi Hrvati postaju građani drugoga reda, a njihovi mrtvi – mrtvi drugoga reda, koje nije bilo vrijeđeno ni popisati.

Slična je situacija bila i u državama istočne Europe u kojima je na vlasti bila Komunistička partija pod dirigentskom palicom iz Moskve, iako je Hrvatska u mnogočemu specifična. Režim SFRJ od 1944./45. do 1990. ne samo da je proveo masovne likvidacije nakon primjera 8. svibnja 1945., dakle u mirnodopsko doba, nego je proveo democid i etnocid nad stanovnicima Hrvatske, posebice Hrvatima, te je tijekom 45 godina u svim oblicima pogodovao poslušnim članovima Komunističke partije i njihovim obiteljima i prijateljima kao i nehrvatskim stanovnicima Hrvatske i drugih republika.

Cetradesetopetogodišnji represivni režim započeo je – izuzevši odluke Avnoja – kojima se neke narodnosne skupine, kao Nijemce, lišava svih gradanskih prava ako nisu bili sudionici Narodnooslobodilačke borbe – odmah po „primirju“ 8. svibnja 1945. masovnim likvidacijom onih Hrvata i drugih stanovnika Hrvatske i njihovih obitelji koji su bili hrvatski suverenisti, odnosno separatisti od Jugoslavije u koju je Hrvatska 1918. na silu i nelegitimno ugurana i koji su stvorili samostalnu državu Hrvatsku

Svaka komunistička presuda završavala je s pozdravom
Smrt fašizmu - sloboda narodu

1941. ili na koji način sudjelovali u njezinu radu. Broj likvidiranih mjeri se u stotinama tisućama, a točan broj do danas ostaje nepoznat. U razdoblju od 1945. do 1990. brojni Hrvati služili su vremenske kazne s prisilnim radom u logorima, a zatim u kazneno-popravnim domovima i zatvorima u kojima su mnogi bili mučeni i ubijeni. Mnogi su jednostavno likvidirani bez ikakvih provedenih sudskih postupaka, a drugi su proganjani i raseljavani. Represija je nastavljena oduzimanjem građanskih prava, izbacivanjima iz domova, nacionalizacijom ili konfiskacijom stanova, kuća, tvornica i druge imovine, ili pljačkom, otpuštanjima s posla na ulicu ili slanjem u mirovinu, premještanjem na nižu funkciju, koja se nastavila i u godinama nakon porača otpustom s posla u trudnoći, maltretiranje i smrt Hrvata-regreta u JNA, uboštva i otmcu hrvatskih emigranata, batinjanje i tvorne napade na ulici i drugde, psihofizičkom torturom prema potrebi i prilici te općim davanjem prednosti nehrvatom, komunistima i borcima, redom bez odgovarajućih kvalifikacija, na vodećim mjestima u poduzećima, školama, policiji, raznim državnim ustanovama, javnim glasilima kao i zabranom uporabe hrvatskoga nacionalnog znakovlja bez crvene zvijezde petokrake, jezika i drugoga, te golemome privrednom kriminalu s odjegovom novca ili u Saveznu blagajnu (Beograd) ili van (London), što je sve dovelo do masovnoga iseljavanja iz Hrvatske (samo u razdoblju od 1965. do 1976. bilo je 900 000 iseljenika Hrvata) i njegina osiromašenja. Zatiranje hrvatske suverenosti i uništavanje Hrvata i njihove nacionalne memorije, počevši od 1918., a nastavivši se 1945., odvijalo se kako na materijalnome, na primjer uništenjem grobišta 1. i 2. svj. rata, tako i na duhovnome planu zabranom rada hrvatskim piscima, novinarima, umjetnicima, profesorima, zabranom čitanja ili uništenjem knjiga hrvatskih pisaca i umjetnika, izbacivanjem hrvatske nacionalne povijesti iz udžbenika, prekranjem povijesti i književnosti, represijom prema Katoličkoj Crkvi i vjernicima, te ukinućem Hrvatske pravoslavne crkve.

Uz te represalije protiv narodnih (Hrvata) i religioznih skupina (katolika i hrvatskih pravoslavaca), postojao je cijeli niz represivnih metoda protiv pojedinca, od praćenja i zastrašivanja, ucjena, psihičkoga i fizičkoga zlostavljanja do državnoga mobbinga. Zakon je za prekršaje „verbalnoga delikta“ ili „uvrede državne vlasti/predsjednika“, koji u demokratskim društвima ne postoje, predviđao drakonske kazne tamnice, a nemali broj privedenih ili osuđenih podlegao je fizičkome maltretiranju ili u istražnome zatvoru ili na robiji.

Uz službene suradnike, agente, režim je razvio i instituciju doušništva putem neslužbenih, dijelom dobrovoljnih, dijelom ucijenjenih suradnika, koji se kreću od anonimnih potkazivača koji su u kutije, postavljene od svibnja 45. po uličnim odborima/mjesnim zajednicama mogli ubacivati cedulju s imenom „izdajnika“ i „narodnoga neprijatelja“ do onih koji su prilikom „obavijesnoga razgovora“ pristali na suradnju s tajnom policijom i špijuniranje prijatelja, kolega i drugih.

Spomenimo i poznate „karakteristike“, *plave koverte* u kojima su nadležni provjereni komunistički kadrovi davali mišljenje o pojedincima i njihovu radu, koje su se proslijedile na novo radno mjesto, novu školu, prekomandu i slično. „Karakteristike“ su se pisale i djeci! Što je u njima pisalo, teško je reći, ali znamo da je u jednoj za jedno dijete stajalo: „Ne surađuje“.

U tome razdoblju sustavno kršenje ljudskih prava bilo je uobičajeno, sudski procesi monitorirani i državne institucije zloupotrebljavane, a sve to pod kontrolom Komunističke partije odnosno Saveza komunista Jugoslavije, NO-a, Subnora, MUP-a, Ozne, Udbe i drugih služba, zbog čega je partiska nomenklatura predstavljala temelj toga totalitarnoga režima koji se nemilosrdno obračunavao s političkim neistomišljenicima, prema totalitarnoj komunističkoj terminologiji, „klasnim“ i „narodnim“ neprijateljima, i s onima koji su rušili „bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti“, u zemlji u kojoj je jedan narod bio jednakiji od drugih.

Lustracija i lustracijski zakoni u raznim zemljama

Urušavanje komunističkoga režima krajem 1980-ih rezultiralo je različitim tranzicijskim problemima nastalima prilikom napuštanja starega sustava i prelaska u slobodno demokratsko društvo. Političko, ekonomsko, socijalno i psihološko nasljeđe komunizma otežalo je i usporilo put prema slobodi, kako pojedinačno tako i skupina i demokratizaciji društva općenito.

Parlamentarni odbor Vijeća Europe (PACE) u dva je navrata (1996. i 2006.) donio Rezolucije kojima se osuđuju totalitarni komunistički režimi te preporučio mjeru za oticanje našljeđa komunizma. RH je 2006. godine Deklaracijom o osudi zločina počinjenih tijekom totalitarnoga komunističkog poretka u Hrvatskoj 1945.-1990. prihvatala djelomice zaključke EU-Rezolucija, i to samo u onome dijelu koji se odnosi na opću osudu komunizma, ali nije se ni dotakla pitanja sankcioniranja zločina iz toga razdoblja niti pitanja preispitivanja djelovanja pojedinaca koji su bili na najvišim državnim funkcijama komunističkog režima te njihovog daljnega djelovanja u parlamentarnoj demokraciji, kao niti pitanja lustracije.

Rezolucija Parlamentarnoga odbora Vijeća Europe 1096/1996 čl. 7 „preporučuje

da se kaznena djela pojedinaca počinjena za vrijeme totalitarnoga komunističkog režima kazne prema važećem kaznenom zakonu, a u slučaju kada postoje vremenska ograničenja za

Jedine dvije bivše komunističke zemlje, a danas članice Europske unije koje nisu donijele lustracijski zakon su Republika Slovenija, gdje se 1997. na saborskoj raspravi glasalo protiv usvajanja takvoga zakona te Republika Hrvatska, gdje je 1998. i 1999. „Prijevod zakona o oticanju posljedica totalitarnoga komunističkog režima“ Hrvatske stranke prava (HSP) skinut s dnevnoga reda Sabora glasovanjem pa se o njemu nije ni raspravljalo

pojedine prekršaje ili zločine, ona se mogu promjeniti (produžiti) jer se radi o proceduralnim, a ne o supstancialnim, odnosno sadržajnim

stvarima.“ Istim se člankom „preporučuje sudjelje i kazna osoba za zločine koji po ondašnjim nacionalnim odnosno državnim zakonima nisu predstavljali zločine, a koji se smatraju zločinima prema osnovnim principima i pravu koje je prihvaćeno u civiliziranim državama odnosno nacijama.“ Čl. 8 navedene Rezolucije „preporučuje da se paralelno sa sudjenjem pojedinačnih zločina provodi rehabilitacija pojedinaca koji su bili optuženi za „zločine“ koji po principima i zakonima civiliziranih država ne predstavljaju zločine...“ Čl. 11 iste Rezolucije spominje i njere prema osobama koje nisu počinile zločine koji se mogu utužiti prema važećem kaznenom zakonu, ali koje su držale visoke pozicije u bivšim totalitarnim komunističkim režimima, podržavale ga i omogućile njihovo trajanje, te spominje administrativne mjere kao lustraciju ili zakon o dekomunizaciji. Cilj je ovih mjera omogućiti da se osoobe, kojima se ne može vjerovati da će djelovati u skladu s demokratskim principima, isključe iz sudjelovanja u vlasti. Čl. 12 pojašnjava da se prilikom provođenja tih i takvih mjera moraju zadovoljiti stanoviti kriteriji: krivnja mora biti individualna, a ne kolektivna, mora biti dokazana u svakome pojedinačnom slučaju, pravo na obranu (presupcija nevinosti dok se ne dokaže suprotno) i pravo priziva na Sud mora biti zagarantirano. Cilj je osiguranje odnosno jačanje demokracije, a ne osveta.

Preuzimanje i otvaranje arhiva tajnih službi bivšega režima te osnivanje posebnih državnih institucija (muzeja, instituta, arhiva ili komisija) za pohranu i prikupljanje dokumenata te proučavanje zločina komunizma, održalo se u europskim državama različitim tempom, te u nekim traje i danas. Oba preduvjeta za suočavanje s totalističkim režimom komunizma (pristup arhivi i državna institucija kao provoditelj procesa) ostvareni su do sada u Poljskoj, Njemačkoj, Češkoj, Latviji, Mađarskoj, Estoniji, Rusiji, Litvi, Ukrajini, Rumunjskoj i Makedoniji i djelomično u Sloveniji, a suočavanje

se provodi i u zemljama koje nikada nisu imale komunističku vlast, kao u Švedskoj i Sjedinjenim Američkim Državama. Prethodna iskustva pod komunističkom vlašću te uvidi u spise državno političkih organizacija bivšeg režima potakla su razmišljanja o onemogućavanju istaknutih pripadnika toga režima, ponajviše onih koji su bili odgovorni za sustava kršenja ljudskih prava, da sudjeluju u političkoj životu, posebno državnim i javnim službama novih demokratskih država koje su iznike na ruševinama komunističkog totalitarizma.

Usljedilo je izglasavanje zakona kojima je bio cilj uklanjanje nasljeđa komunizma, to jest dekomunizacija i lustracija društva, a kojima je regulirano sudjelovanje aktivnih dužnosnika represivnoga aparata bivšega režima u politici i javnim službama i to u Njemačkoj (1991., produžavan i vrijedi do 2019.), Češkoj (1993.), Slovačkoj (1996.), Mađarskoj (1994. i 1996.), Albaniji (1993. i 1995.), Bugarskoj (1992.), Litvi (1991.), Latviji (1995. i 1996.), Estoniji (1992. i 1995.), Poljskoj (1997. i 2007.), Srbiji (2003.), Makedoniji (2006., 2008. i 2012.), Ukrajini (2014.), pri čemu zakoni u Mađarskoj i Srbiji nisu saživjeli, dok njemački zakon o dokumentima Ministarstva državne sigurnosti (Stasi-Unterlagen-Gesetz) s jedne strane pledira na savjest i iskrenost „korisnika“ bivšega režima – o kojima državna institucija skuplja podatke o njihovoj djelatnosti šaljući upitnike i prema potrebi ih umirovљuje (govori se o 50-tisuća umirovljenih profesora i učitelja), a s druge strane drugim zakonom „žrtvama“ režima pruža rehabilitaciju i materijalnu naknadu za pretrpljenu štetu (nepravdu).

Jedine dvije bivše komunističke zemlje, a danas članice Europske unije koje nisu donijele lustracijski zakon su Republika Slovenija, gdje se 1997. na saborskoj raspravi glasalo protiv usvajanja takvog zakona, te Republika Hrvatska, gdje je 1998. i 1999. „Prijedlog zakona o oticanju posljedica totalitarnog komunističkog režima“ Hrvatske stranke prava (HSP) skinut s dnevnoga reda Sabora glasovanjem, pa se o njemu nije ni raspravljalo.

Hrvatska država do sada nije tužila ni osudila niti jednoga masovnog ubojicu, ratnoga ili poratnoga zločinca iz vremena prije i neposredno nakon kapitulacije NDH i sklopljenoga mira 8. svibnja 1945. te razdoblja komunizma 1945.–1990. Ne samo da povlaštenici režima 1945.–1990. nisu pozvani ni pred sud ni na odgovornost nego smo zadnjih 27 godina svjedoci djelovanja istih tih pojedinaca na štetu Hrvatske

Hrvatska

U prvim godinama postojanja demokratske Republike Hrvatske zatečena situacija bila je donekle opravdana jer je netom nakon prvih demokratskih izbora Hrvatska postala metom agresije izvana i separatističkih pokušaja iznutra. Nakon završetka Domovinskoga rata, u Hrvatskoj je izglasana Zakon o naknadi za imovinu

oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine (NN 92/96, 39/99, 42/99, 92/99, 43/00, 131/00, 27/01, 34/01, 65/01, 118/01, 80/02, 81/02) kojim je reguliran povrat ili naknada za materijalna dobra oduzeta za vrijeme bivše Jugoslavije i NDH (nav. Zakon čl. 2). Regulirana je i naknada političkim zatvorenicima Zakonom o pravima bivših političkih zatvorenika (NN 34/95, 164/98 i 109/01).

Devedesetih je ustanovljena i „Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava“, koja je ukinuta početkom 2002., a koja je u svoje kratkome radnom vijeku utvrdila preko 260 000 poimeničnih žrtava. Sredinom 2011. osnovan je Ured za pronalaženje, obilježavanje i održavanje grobišta žrtava komunističkih sustava čiji se rad odnosio samo na žrtve likvidirane nakon 8. svibnja 1945. Ured je izvršio ekshumaciju pojedinih masovnih grobnica u zagrebačkoj okolici, no njegov rad okončan je odlukom Vlade RH krajem 2012. kada je Ured pripojen Ministarstvu hrvatskih branitelja.

Postoji i nekoliko drugih, odnosno nevladinih i privatnih inicijativa.

Tako Hrvatski institut za povijest otprije nekoliko godina vodi znanstveno-istraživački projekt „Ljudski gubitci Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću“ koji istražuje i objavljuje dokumente odnosne na represiju i zločine partizana pod vodstvom KPJ nad poraženom vojskom NDH i nad neistomišljenicima u Drugom svjetskom ratu (voditelj: V. Geiger). Unutar projekta teče i projekt „Poimenični popis stradalih i žrtava Drugog svjetskog rata i poraća“ (voditelj: J. Kolanović).

Paralelno s time, udruge, pojedinci i Katolička Crkva skupljaju podatke i objavljaju Hrvatske martirologije i Žrtvoslove, vode ili su vodili procese za rehabilitaciju pojedinaca osuđenih na montiranim procesima.

O državnomu Vijeću za suočavanje s posljedicama vladavine nedemokratskih režima i njegovom radu, ne znamo mnogo. Iako je Vijeće osnovano još početkom ožujka, njegova prva sjednica održana je tek 29. lipnja. Prema izjavi predsjednika Vijeća akademika Zvonka Kusića, na toj sjednici pristupilo se formiranjem metodologije rada čime se implicira da u razdoblju od početka ožujka do kraja lipnja to Vijeće nije uradilo ništa iako je rok za izradu prijedloga odnosno zaključaka Vijeća 1. ožujka 2018.

Tri stupa u suočavanju s komunističkom prošlošću i provedbi lustracije društva

U suočavanju s komunističkom prošlošću i provedbi lustracije društva potrebno je istaknuti tri ključna problema:

1. Otvaranje odnosno deklasifikacija dijelova arhiva KPH.

2. Osnivanje stalnoga ureda, povjerenstva ili službe, zavoda ili instituta od strane Republike Hrvatske.

3. Utvrđivanje mjera i pravnih sankcija nad pojedincima koji su povrijedili temeljna ljudska prava te revizija profesionalnih karijera državnih službenika (lustracija).

Unatoč brojnim angažiranjima pojedinaca i privatnih udruga koji rade na rasvjetljavanju razdoblja 1944.–1990., uglavnom bez državne ili institucionalne podrške, tek nedavno, 27. godina nakon prvih demokratskih izbora, ostvaren je u Hrvatskoj u potpunosti (?) prvi uvjet za organiziranje legitimnoga, pravno utemeljeno ga te institucionalnoga suočavanja s režimom komunizma: izglasana je zakon o „otvaranju“ (dostupnosti) arhiva KPH putem deklasifikacije dokumenata. Međutim, u međuvremenu je mnoštvo dokumenata otuđeno – kao što je to slučaj s dosjeom Stepinac u kojemu nedostaje 75 dokumenata. No dva daljnja stupa suočavanja još nisu podignuti: nije ustanovljena služba za brigu o gradivu i obradu, a nisu utvrđene ni mjere i/ili pravne sankcije nad pojedincima koji su povrijedili temeljna ljudska prava (pitajuće zastare), kao što pravilnikom ili zakonom nije uredena provjera državnih službenika u odnosu na njihovu ulogu u represivnom komunističkom aparatu.

Unatoč Deklaraciji o osudi zločina počinjenih tijekom totalitarnoga komunističkog režima, od 30. lipnja 2006. i istraživačkome projektu o partizanskim i komunističkim zločinima u posljednjim mjesecima rata i prvim mjesecima porača na kojemu su u organizaciji Hrvatskog državnog arhiva i Državnoga odvjetništva RH radili Stipo Pilić i Blanka Matković (2008.–2011.) s ciljem razotkrivanja počinitelja pojedinih masovnih zločina, hrvatska država do sada nije tužila ni osudila niti jednoga masovnog ubojicu, ratnog ili poratnoga zločinca iz vremena prije i neposredno nakon kapitulacije NDH i sklopljenog mira 8. svibnja 1945. te razdoblja komunizma 1945.–1990., da o pojedinačnim zločinima i silnim kršenjima ljudskih prava tijekom tog razdoblja ne govorimo. Ne samo da povlaštenici režima 1945.–1990. nisu pozvani ni pred sud ni na odgovornost nego smo zadnjih 27 godina svjedoci djelovanja istih tih pojedinaca na štetu Hrvatske, iako režima već gotovo 30 godina nema. Država Hrvatska također još uvijek nije pristupila preispitivanju vrste i načina djelovanja pojedinaca u režimskoj vlasti i njenim institucijama tijekom četrdesetpetogodišnjeg komunističkog režima.

S obzirom na to:

- da je destruktivno, destabilizacijsko i subverzivno djelovanje apartčika bivšega represivnoga režima ili onih koji zagovaraju regionalne asocijacije i time nastoje poništiti

ti samostalnost Republike Hrvatske, a time i domovinski obrambeni rat očigledno (i 27 godina nakon održavanja prvih demokratskih izbora i stvaranja Republike Hrvatske)

- da su se pojedini povlaštenici komunističkoga režima svojim sudjelovanjem u krenju temeljnih ljudskih prava i sloboda diskvalificirali kao mogući stupovi (današnjeg) društva koje počiva na poštivanju temeljnih ljudskih prava i sloboda, a riječ je o onima, koji su u vrijeme bivše Jugoslavije bili u redovima:

- djelatnika OZNE, UDBE, SDS ili KOS, odnosno tajnih službi, kao i na članove KNO-a (1944 – 1953),
- visokih dužnosnika Komunističke partije odnosno Saveza komunista (partijski sekret-

nim službama te regulirati pristup određenim višim državnim kao i obrazovnim službama dodatnom izjavom o nesudjelovanju ili o sudjelovanju u navedenim službama (lustracija). U slučaju sudjelovanja, osoba je dužna dati izvješće o nejzinu ulozi i zadaćama. Informacije o tome je li neki dužnosnik bio djelatnik navedenih službi javne je prirode i smije se objaviti.

Otklanjanje posljedica totalitarnoga komunističkog režima proverom s mogućnošću onemogućavanja visokih partijskih ili državnih dužnosnika bivšega režima da obnašaju više javne dužnosti u Republici Hrvatskoj nije i ne može biti posljedica diskriminacije tih osoba u odnosu na njihova eventualna politička ili ideološka uvjerenja. Naime, kako članstvo u tajnim službama, vodstvu Komunističke partije i sličnim režimskim institucijama, nije bilo nužno utemeljeno na njihovu političkoj ili ideološkoj opredjeljenju, to znači da eventualno ideološko komunističko uvjerenje nije bitno za primjenu ovakvoga zakona nego su za ostvarivanje ciljeva dekomunizacije i lustracije ključne jedino aktivnosti kojima su te osobe u obnašanju svojih ovlasti kršile temeljna ljudska prava, što u praksi znači da ovakav zakon nije usmjeren protiv svih članova Komunističke partije nego samo onih odgovornih za takva kršenja ljudskih prava.

Članovi Hrvatske družbe povjesničara „Dr. Rudolf Horvat“ iz Zagreba, koji istražuju pojedine aspekte procesa rasvjetljavanja i suočavanja s totalitarnom komunističkom prošlošću te lustracije društva, utvrdili su desetak problematičnih područja odnosno tema unutar tog procesa koji će se detaljnije analizirati u sljedećim tekstovima. Temeljito, objektivan i stručan pristup ovoj problematice neophodan je radi:

- istinsko suočavanje s prošlošću koja optereće hrvatsko društvo čemu svakodnevno svjedočimo,
- utvrđivanja povjesne istine i napretka povjesne znanosti koja je kontaminirana dugogodišnjom komunizacijom i selektivnim pristupom jer se njome umjesto povjesničara i posebnih institucija bave političari, stari i „novi“ borci NOB-a i drugi,
- te sveobuhvatne zaštite ljudskih prava i sveopće demokratizacije hrvatskoga društva.

Dok ovi ciljevi kojima bi se omogućio politički, gospodarski, kulturni i znanstveni napredak Hrvatske ne budu postignuti, hrvatski će narod ostati zacementiran u razdoblju između Drugoga svjetskog rata i Domovinskoga rata bez ikakve nade u ono što njegovi neprijatelji najmanje priželjuju, a to je bolja budućnost za sve hrvatske građane, uključujući i žrtve (stradale, ranjavane, proganjane, maltretirane i traumatisirane) tijekom dvaju posljednjih ratova u našoj domovini.

U sjedištu Udbe u Beogradu - Predrag Đorđević, Josip Perković, Ivan Lasić, Stanko Čolak i Božidar Spasić (s lijeva na desno)